

AMASYA TARİHİNDEKİ ŞAİRLER VE MERZİFONLU İBRAHİM CÜDÎ EFENDİ'NİN BİLİNMEYEN BİR ŞİİRİ

POETS IN THE HISTORY OF AMASYA AND AN UNKNOWN POETRY OF MERZİFONLU İBRAHİM CÜDÎ EFENDİ

Doç.Dr. Metin HAKVERDİOĞLU

Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Amasya, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-9674-3292

Cite As Hakverdioğlu, M. (2021). "Amasya Tarihindeki Şairler Ve Merzifonlu İbrahim Cüdi Efendi'nin Bilinmeyen Bir Şiiri", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:6, Issue:30, pp:1434-1447

ÖZET

Amasya Tarihi, Hüseyin Hüsameddin Yasar tarafından yazılmış önemli bir kültür kaynağıdır. Bu eser, yaklaşık bin kadar şair hakkında bilgi barındırmaktadır. Eserin özellikle dört ila on ikinci ciltleri arasında yer alan tercemelerde adı duyulmamış şairler ve sanat dünyası ile buluşmayı bekleyen şiirler yer almaktadır. Amasya'da doğmuş, yaşamış veya Amasya'da uzun yıllar hizmet vermiş şairlerin isimlerini bu eserden takip etmek mümkündür. Bunlardan biri de İbrahim Cüdi Efendi'dir. İbrahim Cüdi Efendi (Muallim) Amasya iline bağlı Merzifon ilçesinde doğmuş ve İstanbul'da hayata veda etmiş bir öğretmendir. Cüdi mahlası ile şiirler yazan İbrahim Efendi, şiirlerini bir divanda toplamıştır. Bu divan yüksek lisans tezi olarak çalışılmış ve ilim dünyasına tanıtılmıştır. Ancak İbrahim Cüdi Efendi hakkında yeni bilgiler ve yayımlanmamış bir şiiri Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın yazdığı on iki ciltlik Amasya Tarihinde yer almaktadır. Bu çalışma ile Cüdi ile ilgili yeni bilgiler ve onun Harb-i Umûmî adlı şiiri ilim dünyasına sunulmaktadır. Çalışmada Yasar'ın yazdığı İbrahim Cüdi Efendi (Muallim) tercemesi ve yine bu esere aldığı Harb-i Umûmî adlı şiirin açıklaması yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Cüdi Efendi, Merzifon, Amasya Tarihi, Harb-i Umûmî, Hüseyin Hüsameddin Yasar, Divan şiiri.

ABSTRACT

Amasya History is an important cultural resource written by Hüseyin Hüsameddin Yasar. This work contains information about about thousand poets. In the biographies, especially between the fourth and twelfth volumes of the work, there are poets whose names are not heard and poems waiting to meet with the art world. It is possible to follow the names of poets who were born, lived or served in Amasya for many years from this work. One of them is İbrahim Cüdi Efendi. İbrahim Cüdi Efendi (Muallim) is a teacher who was born in Merzifon district of Amasya province and died in İstanbul. İbrahim Efendi, who wrote poems under the pseudonym Cüdi, collected his poems in a divan. This divan was studied as a master's thesis and introduced to the scientific world. However, new information about İbrahim Cüdi Efendi and an unpublished poem are included in the twelve-volume History of Amasya written by Hüseyin Hüsameddin Yasar. With this study, new information about Cüdi and his poem named Harb-i Umûmî are presented to the world of science. In the study, the translation of "İbrahim Cüdi Efendi (Muallim)" written by Yasar and the poem named Harb-i Umûmî, which he included in this work, are explained.

Key words: İbrahim Cüdi Efendi, Merzifon, History of Amasya, World War I, History of Amasya, Hüseyin Hüsameddin Yasar, Ottoman poetry.

1. GİRİŞ

Amasya Tarihi, Hüseyin Hüsameddin Yasar tarafından yazılan on iki ciltlik önemli bir kaynaktır. Bu eser Yasar'ın hem kaynaklardan hem de samimi dostluklarından meydana getirdiği bir külliyyattır. Bu külliyyatın içinde pek çok şahsiyetin tercemesi vardır. Bu eser aşağıdaki listede de görüleceği gibi yaklaşık bin şairden bahsetmektedir. Bu şairlerin çoğunun divanı kayıptır. Şairlerin bazılarında verdiği şiir örnekleri, şairin divanı elimizde olmadığı için büyük öneme sahiptir. Nedim gibi divan şiirinin şahikasında yer alan şairin aslen Amasya- Merzifon'dan olduğu gerçeğinden tutunuz, Kemal Paşazade'nin niçin Amasyalı olması gerektiğine kadar pek çok şair hakkındaki tartışmalı bilgi de bu kitapta yer almıştır.

Bu bağlamda eserin bilimsel ve resmi bir yayının olmaması tarih ve edebiyat tarihi üzerine çalışma yapanları ikilemde bırakıyordu. Amasya Belediyesi uhdesinde olan müellifin kendi el yazısı ile yazıp matbu hale getiremediği son yedi cilt de bizim de bulunduğumuz bir komisyon tarafından yayıma hazırlanmıştır. Eserin yayımı ile pek çok husus tekrardan değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu çalışmamızda, eserde bulunan yaklaşık bin şairin ismi cilt be cilt ve alfabetik olarak verilerek gelecekteki araştırmacılara kolaylık sağlanacaktır. Ayrıca örnek bir şair ve bir şiiri de tanıtılarak kitapta daha pek çok şair ve şiirin tanıtılmayı beklediğini göstermiş olmaktadır.

On iki ciltlik büyük bir Türk tarihi çalışması olan Amasya Tarihi'nde tarih, edebiyat, ilahiyat ve pek çok bilimsel alanda çalışılacak binlerce madde mevcuttur. Bunlardan edebiyat adına çalışılacak isimler aşağıda sıralanmıştır.

Amasya Tarihi'nde Şu Şair adları geçmektedir:

1.1. Şair İsimleri Listesi (Cilt Cilt, Alfabetik)

CİLT 1

Abdî, Âfitâbî, Âkif, Ânî, Âsım, AÇık Paşa, Âtuf, Ca'ferî, Edâyi, Figânî, Fikrî, Hamdî, Hâtifî, Hızrî, İydî, Kâmil, Kâşif, Kelâmî, KeŐfî, Kutbî, Mihrî Hâtun, Münîrî, Nâ'ilî, Nigârî, Rahîmî, Refikî, Rûhî, Sâdik, Sa'dî, Sa'îd, Sârim, Sıdkî, Şevkî, Şeyhî, Tâcî, Zamânî.

CİLT 2

Burak Baba, Seyfû'd-Devle, Yavuz Çelebi(Buğrâ Şeyh), Yûsuf Çelebi, Zeyneddîn Abdurrahîm es-Simrî.

CİLT 3

Âfitâbî Abdurrahmân Çelebi, Âhî, Alî Yâr Çelebi, Ânî, Basîrî, Celîlî, akal Kadızâde Sinan Bey, eŐmî, eŐmî, Edâyi, Fazlî Çelebi, Figânî, Fikrî, Gerekzâde Şemseddîn Ahmed Çelebi, Gülâbî Ağa, Hayâtî, Hızrî, Kâmî, Kelâmî, Kerîmî, Mehmed Çelebi, Kutbî, Lâlî Ahmed Efendi, Mahmûd Gubârî Çelebi, Manîsâlî Senâyi Mehmed Efendi, Melîhî, Mevlânâ Ahmedî, Mihrî, Mu'îdî, Muslihzâde Mehmed Çelebi, Mü'eyyedzâde Abdurrahmân Efendi, Münîrî, NiŐancî Ahmed Çelebi, Penâhî, Remzî, Siyâbî, Sükûtî, Şâmî, Şermî, Tâcî Bey, Tâczâde Mehmed Çelebi, Turâbî.

CİLT 4 (BAKİYYE)

Abdî Efendi, Âkif Mustafâ, Âtuf Mehmed, Bâkır Mehmed Efendi, İydîzâde Âtuf Ahmed Efendi, Kafâdâr Efendi, Mehmed Kâmil Efendi, Mehmed Nedîm Efendi, Râ'if Mehmed, Seyyid Abdurrahîm Efendi.

CİLT 4 (ZEYL)

Abdal Ağasızâde İsmâil Hakkî Efendi, Abdi Efendi, Âbî, Âzerî, Bezmî Abdullah Efendi (Topal Kadı), Câmî, Cihâdî, Dâniş, Hâfız Mehmed Çelebi, Hevâyi, Hıfzî, Hüznî, İzzî, İbrâhim Paşa, Kelâmî, Kıyâmî, Kıyâmî, Kutbî, Mustafa Medhî Çelebi, Pîrizâde Zühdî Mehmed Efendi, Remzî, Seyfî, Sıdkî Mustafa Paşa, Sıyâmî, Şermîzâde Dâniş Mehmed Efendi, Şevkî, Tûrâbî Mustafa Efendi, Zühdî.

CİLT 6

Abdulfettâh Neysârî, Abdullah Bedrî Efendi, Abdülmecid Zühdî Efendi, Âbî Mehmed Çelebi, Âfitâbî Abdurrahman Çelebi, Âgah Mehmed Efendi, Âhî İbrâhim Efendi, Ahmed Efendi-Abdulcelilzâde, Ahmed Efendi-MuhaŐŞî Sinan Efendizâde, Ahmed Efendi-Müftüzâde, Ahmed Hân-Őehzâde Sultân, Ahmed Necmi Efendi, Ahmed Paşa, Ahmed Sâlim Dede Efendi, Ahmedî İbrâhim Çelebi-Mevlânâ Tâceddîn, Ali Dâ'imî Efendi, Ânî Ahmed Çelebi, Âsafî Ahmed Bey, Âzerî İbrâhim Efendi, Ebû Tâlib Efendi (Hâfız Bahâr-Tâlibî), Ebu'l-Fazl Mehmed Çelebi, Edirneli Âhî Çelebi, Emîrî Receb Efendi, Hamdî, Hayâtî Ebûbekir Efendi, Hüseyin Çelebizâde Sa'dî elebi, İbrâhim Asım Bey, İbrâhim Âsım Bey, İbrâhim İlmî Bey(Rahtuvân Paşazâde), İbrî İbrâhim Çelebi, Kelâmî, Kelimî Ahmed Efendi, Kemâl Paşazâde-Ahmed Şemseddîn Efendi, Kutbî Ahmed Çelebi, Mehmed Edîb Efendi, Mehmed Himî Efendi, Mevlânâ Hamdullah Efendi, Münîrî, Nedîm Ahmed Efendi (Meşhur Lale Devri Şairi), Rahmî, Rehâyi Efendi, Şermî Osmân Çelebi, Şermî Osmân elebi bin Mehmed Çelebi, Şeyh Ahmed Dede Efendi, Tâlibî (Bahar Hafız), Turâbî.

CİLT 7

Abdî Efendi, Abdî Efendi, AÇık Paşazâde-Pîr Ahmed Çelebi, Bahâeddîn Mehmed Efendi-Şirvânî, Bahrî Halîl Efendi-Kassâm, Bakır Mehmed Efendi-Saçlı Dâmâdzâde, Bâkî Ahmed Çelebi-Cizyedâr, Bâlî İbrâhim Çelebi-Tâczâde, Basîrî Mehmed Çelebi-NiŐânîzâde, Bedreddîn Mahmûd Efendi-Akdağîzâde, Bedrî İbrâhim Efendi-Kadızâde, Bekâyi Ahmed Çelebi-Bâkî Paşazâde, Belîğ Abdullah Efendi-Hacı Hâfız, Belîğî Mehmed Çelebi-Şermîzâde, Berkî Hasan Çelebi-Yenierizâde, Bezmî Abdullah Efendi-Topal Kadı, Bezmî Mehmed Efendi-Şeyhzâde, Bilâlî Mehmed Çelebi-Kara Kadı (Mihrî'nin babası), Burhâneddîn İbrâhim Efendi-Memi Dedezâde, Bursalı AÇık Mehmed Çelebi, Cevherî (Bâlî İlhamî Efendi-SerhûŐ), Edâyi Receb Bey-Hacıbeyzâde, Edîb Mehmed Efendi-Nureddînzâde, Edîb Mustafa Efendi-Kadızâde, Emânî Ahmed Çelebi-Dördüncüzâde, Emânî Mehmed Çelebi-Kâtîb, Emîn Ali Mehmed Efendi-Erzurûmîzâde, Emîn Mehmed Efendi-Fazlızâde, Emîn Mehmed Efendi-TaŐâbâdî, Emîneddîn Mehmed Çelebi-Ebu'l-Fazl el-Ummâsî, Emîr Mahmûd Çelebi-Nakîb, Emîr Mahmûd Çelebi-Nakîb, Emnî Süleyman Çelebi-Selîmzâde, Emrî Ahmed Çelebi-Hacı Beyzâde, Emrî Ali Efendi-Çelebizâde, Emrullah Efendi-YüzbaŐızâde, Emrullah Mehmed Efendi-Seyrekzâde, Enver Ahmed Efendi-Şirvânîzâde, Enverî Hasan Efendi-Müftüzâde, Enverî Pîr Hasan Çelebi-Şeyhîzâde, EŞref Abdurrahman Efendi-Abdîzâde (Nedîm'in akrabası), EŞref Ali Çelebi-Emîr

Hamzazâde, Eşref Mehmed Çelebi-Küçük Emîr, Hacı Ahmed Çelebi(Piyâleoğlu), Hâfız Abdullah Çelebi, İydî Bayrâm Efendi, İlhâmî Hasan Çelebi-Cizedârzâde, İsmâil Efendi-Kâtibzâde Kâtibi, İsmâil Efendi-Yamak Şeyhzâde, İsmâil Hakkı Efendi-İnepazarlızâde, İsmâil Hâtif Efendi-Kara Müftü, Kutbî Mahmûd Çelebi, Kutbî Mahmûd Çelebi, Mihrî Hâtun, Mülâkkab Musliheddîn Mustafa Efendi (Nedim'in babası), Münîrî, Nedim Ahmed Efendi (Lale Devri şairi), Nef'î Ömer Bey, Niyâzî Mehmed Çelebi, Pîr Abdurrahmân Çelebi-Mevlânâ Hüsâmî, Pîrî Ahmed Çelebi-Müeyyedzâde, Pîri Mehmed Paşa-Cemâlîzâde, Receb Ümîdî Efendi, Remzî (Karamânî Pîr Paşa), Sun'î (Pîr Mehmed Çelebi-Pîr Sun'ullâhzâde), Şermî Osmân Çelebi, Usûlî Mehmed Çelebi -Uzun Mustafazâde, Ümîdî Receb Efendi-Ebussu'ûdzâde

Ümmü Gülsüm Hâtun-Şerîfe, Üveys Dede-Veysî Dede, Ziya Paşa.

CİLT 8

Abdullah Efendîzâde, Ca'fer Çelebi-Tâcî Beyzâde, Ca'fer Efendi-Zaralı, Câbî Ahmed Çelebi-Resûlzâde, Câmî Ahmed Çelebi-Kutbzâde, Câmî Ahmed Efendi-Habîbzâde, Celâleddîn Abdurrahmân Çelebi-Şeyhzâde, Celâlî Mehmed Ağa-Türedioğlu, Celâlî Mehmed Çelebi-Celâlîzâde, Celâlî Mehmed Çelebi-Kethüdâzâde, Celîlî Mehmed Çelebi-Pîr Sun'ullâhzâde, Cemâlî Mehmed Çelebi-Defterdârzâde, Cenâbî, Cenânî, Cenânî Alî Efendi-Bahçevanzâde, Cenânî Hüseyin Çelebi-Rıdvânzâde, Cihâdî Ahmed Ağa-Altıncı, Cîvânî Hasan Çelebi-Gencoğlu, Cû'î Mehmed Çelebi-eş-Şeyh Cemâleddîn Mevlîvî, Cûdî İbrâhim Bey-Mu'allim, Cüneydî Ahmed Çelebi -Mevlânâ Şemseddîn, Çâkerî Ahmed Çelebi-Handân Ağazâde, Çeşmî Mehmed Çelebi, Dârâ Çelebî, Emânî Ahmed Çelebi, Fethullâh Ârif, Figânî, Habîbî Hasan Çelebi-Aydınoglu, Hacı Hâfız Efendi-Mustafa Tevfik Efendi, Hâfız Abdullah Çelebi-Hâfız Çelebi, Hâfız Alî Çelebi-Kara Hâfız, Hâfız Alî Çelebi-Kara Hâfız, Hâfız Kâmil Efendi, Hâfız Mehmed Çelebi-Hâfız Cîlânî, Hâfız Osmân İrfânî Efendi, Hamdullâh Hamdî Çelebi, Hâmî İbrâhim Efendi-Korucuzâde, Hâmid Ahmed Efendi-Hâcezâde, Harîmî Abdullah Çelebi-Sipâhîzâde, Hasan Dede-Nâbî Dede, Hasîb Mehmed Efendi, Hâsim Mustafa Efendi-Abdîzâde

Hicâbî Abdülbâkî Efendi-Şeyh-i Nakşibendî, Hubbî Ayşe Hâtun-Şeyhzâde, Hüsâmeddîn Hasan Çelebi-Mevlânâ Hoylu, Hüsâmeddîn Hüseyin Efendi-Halvetî Şeyhi, Hüsni Hüseyin Efendi-Nâ'ibzâde, Hüsni İbrâhim Efendi -Gökçekzâde, Hüsni Yûsuf Efendi -Erzurûmîzâde Kâdîzâde Abdullahîm, Kemâlî Ahmed Çelebi, Mahremî Mehmed Çelebi, Mehmed Çelebi, Mihrî, Muhibbî, Münîrî, Remzî Efendi, Sa'dî Çelebi, Sâbit Mehmed Dede Efendi-Hacı Çelebizâde, Sâbit Mehmed Efendi-Uzun Müftüzâde, Sâgıb Mustafa Efendi-Hacı Çelebizâde, Sâkıb Osmân Efendi-Ârif Dedezâde, Sâni Abdullah Efendi-İkincîzâde, Sâni Yûsuf Çelebi-Alacabeyzâde, Sebâtî Mehmed Efendi-Türbeli Hâfız, Senâyî İbrâhim Efendi-Dedezâde, Senâyî Mehmed Çelebi-Hacı Enbiyâzâde, Siyâbî Hasan Çelebi-Terzi, Şehrî, Şermî, Şevkî Mehmed Efendi, Şeyhî, Şeyhî Mehmed Çelebi, Şeyhîzâde Abdülkerîm Hatemî Efendi, Şeyhzâde Abdî, Tâceddîn İbrâhim Bey-Küçük Tâc Bey, Tâceddîn İbrâhim Paşa-Hacı Beyzâde, Tahsîn Hasan Efendi-Nelmî, Tecellî Ahmed Çelebi-Bakkalzâde, Tecellî Ahmed Çelebi-Bakkalzâde, Temennâyî Alî Çelebi-Acem, Tevfik İbrâhim Efendi-Nâ'ibzâde, Tevfik İbrâhim Efendi-Nâ'ibzâde, Turâbî Alî Efendi-Baba Şeyh, Turâbî Mustafa Efendi-Alîzâde, Turâbî Şu'ayb Efendi-Sâbîkî.

CİLT 9

Celâlî Mehmed Ağa, Dâî Hasan Çelebi-Habîbzâde eş-Şeyh, Dâimî Ali Efendi-Dırdır, Dakikî Ahmed Çelebi-Uncuoğlu, Dâniş Mehmed Efendi-Şermîzâde, Dârâ Çelebi-Güzel, Dâverî İsmail Çelebi-Kâdîzâde, Derûnî Mehmed Efendi-Osmân Tekkesi Şeyhi, Derviş Mehmed-Çelebi Kâdîzâde, Hacı Bayramzâde Sıdkı Efendi, Hâkî Ali Efendi-Gazzâzoğlu, Hakkı İbrâhim Efendi-Halvetî, Halîmî Mehmed Efendi-Ebû Yûsufoglu, Halîmî Ömer Efendi-Çelebizâde, Hamdi Ahmed Efendi-Kâtib, Hamdi Mehmed Efendi-Kâtib-i Masraf, Hamdi Mehmed Efendi-Müftüzâde, Hamdullah Hamdi Çelebi-Âşık Paşazâde, Hamza Nigârî Efendi-eş-Şeyh el-Hâc Mîr, Hâtemî Abdurrahman Efendi-Müeyyedzâde, Hâtemî Abdülkerîm Çelebi-Şeyhîzâde, Hâtemî İbrâhim Çelebi-Yüzükçüoğlu, Hâtemî Mehmed Çelebi-Hakkâk, Hayâtî İsa Çelebi-Defterdâr, Hayretî İbrâhim Efendi-Kürsî Şeyhi, Hayzürânî'l-Harşeniyye-Ümmü'l-Hulefâ, Hekimî Mehmed Çelebi-Sabuncuzâde Mevlânâ (Hekim-şair), Hıfzî Abdurrahman Efendi-Nâibzâde, Hıfzî İbrâhim Efendi-İmâmzâde, Hızrî Mehmed Bey-Hızır Paşazâde, Hilmi Mehmed Efendi-Dedezâde, Hulûsî Ali Efendi-İğnecîzâde, Hulûsî Mehmed Efendi-Hatîbzâde, Huzûrî Mehmed Efendi- Türbedârzâde, Hüdâyî Ahmed Efendi-Müftüzâde eş-Şeyh, Hükmi Mehmed Efendi-Emîr İmâmzâde, Hüseyin Paşa-Gümrükçü, Memâtî Ali Çelebi, Postî, Zâtî Mehmed Çelebi-Şeyhoğlu, Zihni Mehmed Efendi-İmâmzâde.

CİLT 10

Ahmedî, Ârifî Hüseyin Çelebi, Belîğ Abdullah Efendi bin Mehmed, Ca'fer Çelebi, Cenânî Hüseyin Çelebi, Deli Seyfî Bey, Fehmî Çelebi, Hüseyin Çelebizâde Sa'dî Çelebi, Küçük Lutfî Bey, Mehmed Bahâeddîn

Efendi, Mehmed Şeyhî Çelebi, Ömer Nazîf Efendi, Rahîmî Abdurrahîm Efendi-Tayyibzâde, Râtib Mehmed Efendi -Zeynelzâde, Râziye Hâtun-Çelebi Kızı, Recâ'î Mehmed Efendi, Refâhî Süleyman Çelebi, Refikî Ali Çelebi-İbrîzâde, Remzî Efendizâde Hasan İlmî Efendi, Resîm Ahmed Efendi-Bâlîzâde, Rüşdü İbrâhim Efendi-Hattâtzâde, Rüşdü Hasan Efendi-Şeyhzâde, Rüşdü Mehmed Paşa-Şirvânîzâde Sa'dî Çelebi-Mevlânâ Sâbıkî, Sa'dî Çelebi-Mevlânâ Sâbıkî, Sa'dî Çelebi-Tâcîzâde, Sâ'î Mehmed Çelebi-Sâ'atçı, Sâlim Ali Bey-Alaybeyizâde, Selîm Çelebi-Gönüloğlu, Selîm Hân-Yavuz Sultân, Sezâyî Abdullah Efendi-Haydarzâde, Seydî Ali Paşa-Gürcüzâde, Sîmî Ahmed Çelebi-Gümüslüzâde, Sükûtî Ahmed Efendi-Müftüzâde, Süleyman Baba-Âşık, Sülûkî Mehmed Çelebi-Memî Çelebizâde, Sülûkî Mehmed Çelebi-Memî Çelebizâde, Şevkî Mehmed Efendi, Turâbî Mustafa Efendi, Zârî Mehmed Çelebi-Tokatîzâde, Zârî Mehmed Çelebi-Tokatîzâde, Zeyneb Hâtun-Muslihîzâde, Zeynî Mehmed Efendi-Kâdîzâde Zülâlî Mahmûd Çelebi-Sûfîzâde.

CİLT 11

Abdî Efendi (Tezkireci), Abdurrahman Abdî Efendi, Abdülazîz Efendi-Ümm-i Veledzâde, Abdülgaffâr Efendi-Şeyhî, Abdülkâdir Efendi-Hatîbzâde (Kadrî), Abdülkâdir Şeyhî Efendi-Müeyyedzâde, Abdülkerîm Çelebi-Kerîmî, Abdülkerîm Efendi-Müeyyedzâde, Abdürrahîm Efendi, Abdürrahîm Zeyneddîn el-Amâsî, Âbidî Ahmed Çelebi-Şeyh Cûizâde, Âdil Mehmed Efendi-Rummânzâde, Âdil Mustafa Efendi-Müftüzâde, Âfitâbî Abdurrahman Efendi, Ahmed Rüşdî Efendi, Ahmed Rüşdü Efendi (Şairler Mecmuası sahibi), Ahmedî, Âkîf Mustafa Efendi-Iydîzâde Hacı, Ârif Ahmed Efendi-Kadîzâde, Ârif Mehmed Dede-Mevlevî, Ârif Mehmed Efendi-Dedezâde, Ârifî Ahmed Paşa-Gencilîzâde, Ârifî Hüseyin Çelebi-Sofuzâde, Ârifî İbrâhim Efendi-Rıdvanzâde, Ârifî Mehmed Efendi-Şehir Kethüdâsîzâde (Mehmed Ârifî), Âşık Ahmed Çelebi-İmâmzâde (Saz şairi), Âşık Ali Paşa-Mevlânâ Alâeddîn, Âşık Mehmed Ağa-Odabaşoğlu(Saz şairi), Âtîf Ahmed Efendi-Iydîzâde, Ehlî Mehmed Efendi, Figânî, Fikrî Mehmed Çelebi, Mîhrî Hâtun, Nihad Bey (Heccav), Sâ'ib Ali Efendi-Dursunzâde, Sâbâyî Ahmed Çelebi-Yakasî Yellîzâde (Saz şairi), Sâbir Ahmed Dede-Mevlevîzâde, Sabrî Mehmed Çelebi-Tokatîzâde, Sabrî Mehmed Efendi-Mecdîzâde, Sabrî Mehmed Efendi-Sarı Ahmedzâde

Sabrî Mustafa Efendi-Balcîzâde, Sâdık Ebûbekir Efendi-Bakırcîzâde, Sâdık Mustafa Efendi-Mecdîzâde Hâfız, Safâyî Hasan Çelebi-Yazıcı, Safâyî Hasan Çelebi-Yazıcı, Sâfî Ahmed Çelebi-Muîdzâde, Sâfî Hüseyin Çelebi-Yeniçerioglu, Safiye Hâtun-İğnecîzâde, Sâhib Mehmed Efendi-Pîrîzâde, Sâlih Ulvî Dede-Arab Şeyhi, Sâni'î Mehmed Efendi-Sun'ullahzâde, Sârim Mustafa Efendi-Sarı Müderris, Sıdkı Mustafa Paşa-Kadîzâde, Sıdkı Mustafa Paşa-Kadîzâde, Sıdkı Mustafa Paşa-Kadîzâde, Siyâmî Ali Efendi-Oruçoglu, Sun'î Mehmed Efendi-Sun'ullahzâde, Sun'î Mehmed Efendi-Sun'ullahzâde, Suphî Mehmed Çelebi-Hekîmzâde, Şâhî Ahmed Çelebi-Eminzâde, Şâhidî Ali Bey-Güzel Ahmedzâde, Şâkir Abdullah Efendi-İnepazarlızâde, Şâkir Ahmed Efendi-Müftîzâde, Şâkir İbrâhim Efendi-Hacıköylüzâde, Şâmî Mustafa Çelebi-Şâmîzâde, Şânî Hüseyin Çelebi-Şeyh Hamîdzâde, Şânî Süleyman Çelebi-Şanlı (Şanlı Çelebi), Şehîdî Ali Çelebi-Şermî Birâderî, Şehîdî Kâsım Çelebi-Karaalîzâde, Şehrî İsmail Efendi-Balcîzâde, Şekvâyî Ahmed Çelebi-Velîzâde, Şemseddîn Ahmed Efendi-Molla Bezen, Şemseddîn Ahmed Efendi-Müeyyedzâde (Şems), Şemsî Ahmed Bey-Şemsi Paşazâde, Şemsî Mehmed Bey-Şemsi Paşazâde, Şemsi Mehmed Çelebi-İbrîzâde, Şerîf Halil Paşa-Hazine Kâtîbizâde, Şerîf Hasan Efendi-Yeniçerîzâde, Şerîf Mehmed Paşa-Şerîf Efendîzâde, Şermî Osmân Çelebi, Şermî Osmân Çelebi-Hâfız, Şevkî Ahmed Çelebi-Muslihîzâde, Şevkî Hüseyin Efendi-Kadı, Şevkî Mehmed Efendi-Hâcezâde, Şeydâ Ahmed Çelebi-Bahçivanzâde, Şeyhî Abdullah Efendi-Tayyibzâde, Şeyhî Çelebizâde Hâtemî Abdülkerîm Efendi, Şeyhî Mehmed Çelebi-Şeyh Kırık, Şeyhî Mehmed Çelebi-Şeyhîzâde, Şeyhî Mehmed Efendi-Şeyh Ya'kûbzâde, Şeyhzâde Abdî Efendi, Şifâî Ömer Çelebi-Hekim, Şinâsî Ahmed Efendi-Kâtîb, Şinâsî Hasan Dede-Hacı Dedezâde, Şîrî Ahmed Bey-Çerkes Beyzâde, Şûhî Ebûbekir Çelebi-Dülgeroğlu, Şuhûdî İbrâhim Çelebi-Muallîmzâde, Şücâeddîn İlyas Çelebi-Şeyh Niyâzî, Şükruallah Çelebi-Mevlânâ Zeyneddîn, Şükürî Ahmed Efendi-Helvacîzâde, Şükürî İbrâhim Çelebi-İbâdzâde, Şükürî Mehmed Efendi-Şeyhzâde, Tab'î Ahmed Dede-Zâkîrbâşî, Tâhir Abdullah Efendi-Müftîzâde, Tâhir Çelebi-İbrîzâde, Tayyib Efendi-Tayyibzâde, Tayyibî Mehmed Efendi-Tayyibzâde, Turâbî Mustafa Efendi, Zahîrûddîn Mehmed Efendi-Zahîrî, Zarîf Ahmed Efendi-Kudsîzâde, Zarîf Mehmed Efendi-Şeyhü'z-Zürefâ, Ziyâüddîn Mehmed Efendi-Nu'mânzâde (Ziya), Zuhûrî Ahmed Efendi-Halvetî.

CİLT 12

Abdî Ağa-Mü'ezzinbaşîzâde, Abdî Ağa-Mü'ezzinbaşîzâde, Abdî Efendi-Müderris, Abdî Efendi-Müderris (Amasya Şairleri Tezkiresi sahibi), Abdî Efendi-Şeyhzâde, Abdullah Efendi-Ayntâbîzâde (Fâzıl), Abdullah Efendi-Müeyyedzâde (Abdî), Abdülhâdî Remzî Efendi-Müeyyedzâde, Abdülmecîd Zühdî Efendi-Hindîzâde, Abdülmü'min Safiyyüddîn el-Amâsî, Abdülvâsî' Çelebi-Müeyyedzâde Kâtîb(Vâsî), Ahmed Fethî Efendi, Bâkır Mehmed Efendi, Elvan Çelebi, Mecdîzâde Hâfız Kâmil Efendi, Mustafa Sâmi Bey, Osmân Efendi (Hıfzî).

Bunlardan birisi de 8. ciltte ismi geçen Merzifonlu İbrahim Cûdî Efendi'dir. Bu şahsiyetle bizzat tanışan ve yazışan Hüseyin Hüsameddin, ilginç hayat hikayesini anlattıktan sonra, kaynaklarda bulunmayan ve sadece kendisine mektupla gönderildiğini söylediği uzun bir şiiri kaydeder. Bu şiir, Harb-i Umûmî adlı şiirdir. Şiir, şairin çalışılan divanında (Yıldız, 2017) mevcut değildir. Şiirin hitabet ve tespit yönünden dikkate değer bir farklılığı vardır. Mehmet Akif'in gür sesini duyduğumuz beyitleri, özellikle İngilizler, Ruslar ve Fransızlar hakkındaki isabetli tespitleri ile tahlil edilmeye layıktır.

2. İBRAHİM CÛDÎ EFENDİ

İbrahim Cûdî Efendi (d. 1850), Merzifonludur. Trabzonlu İbrahim Cûdî Efendi (d. 1863) ile sık sık karıştırılan Merzifonlu Cûdî, diğer adaşının gölgesinde kalmıştır. Her ikisi de şair ve nâsir olarak kendisini ispatlamış şahsiyetlerdir.

Merzifonlu Cûdî'den Türk Edebiyat İsimler Sözlüğünde ondan şöyle bahsedilmektedir:

“Muallim Nâci ile Selânikli Tevfik'in çıkardıkları Teâvün-i Aklâm mecmuasında kırka yakın, Peyâm-ı Sabah'ın edebî ilâvesi Peyâm-ı Edebî'de de on kadar şiiri yayımlanan Cûdî'nin Muasır Şairlerimiz, Son Asır Türk Şairleri ve Merzifon Şairleri'nde şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Muallim Nâci ve Yenişehirli Avni'nin tesiri altında kalan Muallim Cûdî'nin bir divan teşkil edecek sayıda yayımlanmamış şiirlerinin bulunduğu ve bu defterin dostu Merzifonlu Sıdkı Hoca'da olduğu söylenmekteyse de bu zatın vefatından sonra kitapları satıldığından defter hakkında bilgi edinilememiştir.” (Bektaş, 2021)

Mahmut Kemal İnal (1969; 250) ise, Son Asır Türk Şairleri adlı eserinde şairin altı şiirini örnek olarak almış ve Trabzonlu Cûdî Efendi ile karışmaması için şairleri peş peşe kaydetmiştir. Hüseyin Hüsameddin'in verdiği aşağıdaki bilgileri doğrulayan İnal, bu bilgileri şairin kendisine de biyografi tarzında yazarak gönderdiğini beyan etmiştir. İnal'in verilen şiir örnekleri arasında Harb-i Umûmî yoktur.

Ayrıca Merzifonlu İbrahim Cûdî Divanı (İnceleme-Metin-Sözlük) adlı çalışmada Havva Tok Yıldız (2017) da şairin bulunabilen pekçok şiirini kaydetmiştir; ancak bu çalışmada da Harb-i Umûmî şiiri yoktur. Bunun nedeninin Cûdî Efendi'nin şiiri dostu olan Hüseyin Hüsameddin'e özel olarak gönderdiğini söylemiştik.

Merzifonlu İbrahim Cûdî Efendi hakkında Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin Yasar (1932) oldukça tafsilatlı bilgiler vermiş ve iki uzun şiirini kaydetmiştir. Bu şiirlerden birisi şairin hayat felsefesini anlatan ve mezar taşına yazılmasını istediği gazeldir. Bu şiir divanında mevcuttur. Diğeri ise ele aldığımız ve açıkladığımız Harb-i Umûmî şiiridir.

Bu çalışmamızda Yasar'ın eserindeki İbrahim Cûdî Efendi tercemesi sadeleştirilip ilgili şiiri tanıtılmaya çalışılacaktır.

2.1. Amasya Tarihinde İbrahim Cûdî Efendi (Muallim) (1850-1932)

“Merzifonludur. Hüseyin Efendi bin Ahmed bin Mustafa bin Abdullah'ın oğludur. Merzifon'un Hacı Bâlî Mahallesi'nde 1850 senesi muharreminde doğdu. İki yaşında iken pederinin vefâtıyla vâlidisi yanında büyüdü.

Sıbyân mektebinde hıfz-ı Kur'ân ederek ilk eğitimini Amasya Rüşdiyyesinde görüp medrese tahsiline başladı. Amasya'da Şirvânî Mustafa Efendi'den ilim tahsil edip 1875'te İstanbul'a gitti. Bir yıl kadar tahsilini ikmâlê çalıştı.

1876'da açılan müsâbaka imtihanında isbât-ı ehliyet ettiğinden Beşiktaş'ta Askerî Rüşdiyye mektebinde Türkçe muallimi oldu. Üç yıl bu vazifesini sürdürdükten sonra 1879'da Selânik'te ilk kurulan ve açılış merasimi yapılan “Terakkî Mekteb-i Husûsisi”ne öğretmen oldu.

Bu mektepte çeşitli fen derslerini yedi yıl öğretmekle iştigâl ettikten sonra 1887'de yine orada “İdâdî-i Mülki Mektebi”ne öğretmen oldu. Yıllarca bu mektepte kalıp öğretmenlik görevini güzel bir şekilde ifâ ederek tekrardan “Selânik Rüşdiyye-i Askeriyesi”ne Türkçe ve daha sonra Arapça öğretmeni oldu.

1887 senesi cumâdelâhiresinde meşrûtiyet ilân edildiğinden açılan “Mebûsân İntihâbâtı”nda benim tarafından verilen îzahât üzerine “Amasya Mebûsu” olup İstanbul'a geldi. Meclis-i Mebûsan'ın ilk feshine kadar vazifesine devam etti.

1912'de “Gelenbevî Mekteb-i İdâdîsi”ne edebiyât ve “Mercân Mekteb-i İdâdîsi”ne Türkçe öğretmeni oldu. 1913'te adı geçen okullar “Sultanîye” olarak değiştirildiğinden “Gelenbevî Mekteb-i Sultânîsi”ne edebiyat ve felsefe öğretmeni olarak atandı. 1915'te terfî ederek “Bezm-i Âlem Vâlîde Sultânîsi”ne edebiyat öğretmeni oldu.

1917’de yapılan seçimlerde “Isparta Mebûsu” olup öğretmenlik mesleğinden de ayrılmadı. Meclisin feshine kadar her iki vazifeyi de gördü. Sonra öğretmenlik vazifesine devam edip İstanbul civarında Yeşilköy’de ikâmet etti. 1922’de yaş haddinden emekli edilip edebiyat çalışmaları ve şiirler yazarak zamanını geçirdi.

Sonradan Yeşilköy’den kalkıp Kadıköyü’nde oğlu Ahmed Azmi Bey’in evine ikâmetini taşıdı ve orada 1932 senesi cumâdelülâsının beşinci gecesi âlem-i ebediyyete göçüp gitti. Âlim, şâir, fâzıl, Arapça, Farsça ve Türkçe konusunda tam bilgi sahibi, filozof-meşreb, vaktini boşa geçirmeyen, inzivayı sever, meşhûr bir edebiyatçı idi.

Geçim derdi kendisini öğretmenliğe çabuk atmayıp da medrese tahsilini tamamlayabilse, tefsir ve hadise ait bilgilerini ilerletebilseydi, ilmî fazileti daha yüksek, akâid-i dîniyyesi daha sağlam olurdu. Çünkü gâyet zeki, hâfızası kuvvetli, mükemmel, zihin kudreti gâyet güzeldi.

Evkâf-i İslâmiye Müzesi müdür-i muhteremi fâzıl-ı meşhûr Emin Paşazâde Mahmud Kemal Bey Efendi “Son Asır Türk Şairleri” adlı eserinde diyor ki:

“Muallim Cûdî Efendi ilim erbabının en mümtâzlarındandır. Senelerce okumuş, senelerce okutmuş, ilimde derinleşmiştir.

Arap ve Acem lisanlarına ana dili derecesinde vakıf üç lisanla o lisanların en seçkin şair ve nâsirleri mertebesinde nazım ve nesre muktedir. Fransızca da bilmektedir. Hatta Lamartin’in “Gül” manzumesini nazmen tercüme etmiştir. Kemâl-i sûrat ve suhûletle (irticalen) şiir söyleyenlerdendir. Şiirleri tekellüfden âzâdedir, sadedir.

Şeyhülislâm Ebussuûd merhumun Sultân Süleymân hakkındaki Arapça meşhur mersiyesinin tercüme edilmesini vaktiyle bazı fazıl dostuma teklif etmişim. O zaman Selanik’te bulunan Cûdî Efendi birkaç saat içinde harika bir letâfet ile hem nazmen hem de nesren tercüme etti. Tercümelerini Ebussuûd merhûm görse takdir eder.

Şiirleri çoğunlukla mutasavvifânedir. Yenişehirli Avnî Bey istisna edilirse Cûdî Efendi mutasavvifâne şiir söyleyenlerin hepsine üstün gelir denebilir. Hikemî ve aşk konulu şiirlerinde metânet ve nefâset kendini göstermektedir. Eski ve yeni yolda söylemiş olduğu güzel şiirleri birkaç divân teşkil edecek miktardadır.

Yazık ki bu kıymetdar eserler kitap halinde basılamadı. Kaybolma tehlikesinden kurtulamadı. İlmi fazileti ve güzel huyu bütün tanıyanlarca kabul edilen biraderim Ahmed Tevfik Bey’in vefatını takiben Cûdî Efendi o zamân ikâmet eylediği Yeşilköy’den gönderdiği mektûplardan birinde (6 Haziran 1921) der ki:

“Kimin kimden evvel gideceği belli değil. Şâyet ben sizden evvel yolcu olursam beni Sünbül Efendi’ye defnediniz. Meşhur Pir Sünbül Sinan Efendi Merzifonlu olduğundan hem-şehrimdir. Elbetde civârında bana bir yer verir.

[Hazret-i Sünbül’ün mukaddes ruhu, kendi civarına bu şairi kabul etmediğinden Üsküdâr’da Karaca Ahmed Mezarlığı’na defnedildi. Çünkü merhûm Cûdî Efendi mekteb öğretmeni olduğu günden itibaren oruç tutup, namaz kıldığını gören yoktur. Fakat mezhebler ve tarikatlar ve din adamları aleyhindeki sözlerini işitenler çoktur.]

Edebiyat severler bir kadr-şinâslık gösterip de kabrime taş dikmek himmetinde bulunursa kitâbe olarak şu gazelimi nakşetsinler:

[Hayretle görüldü ki adı geçen mezarlığa birkaç amele omuzunda gidip defn edildikten sonra başına dikilen taş Divriğili İbrahim Ağa’nın nâmına yazılı taş oldu.]

Şi’rden başka safâ peymânesi nûş etmedim
Bikr-i mazmûndan öte duhter derâgûş itmedim

Mest-i fikrim neş’e-i idrâk ile dem-sâz olup
Vakti söyletdim zebân-ı hâli hâmûş itmedim

Bî-sadâ âheng-i ilhâmâta itdim vakf-ı gûş
Sâz-ı rûhânî-tarabdan başka ses gûş itmedim

Neş’e-i ûlâyı asla bulmadım hâlis ‘ayâr
Neş’e-i uhrâyı bey’-i nakd-i magşûş itmedim

Hiss-i hayvânîyi buldum bir kalender iştihâ
Sabra habs itdim güzer ber-hâne berdûş itmedim

Kılmadım deryûze-i mîr ü vezîr ü pâdişâh
 Hırka-i haysiyyeti bir bâba mefrûş itmedim
 Enderûn-ı sîneyi rüşdümlle tevşîh eyledim
 Sadrımı tıflâne zibâyîşle menkûş itmedim
 Tâc ü destârın gurûrundan tehâşî' eyledim
 Nûr-ı irfân üstüne tercîh-i serpûş itmedim
 Çok şey öğrendim unuttum nakş-ı hâtır nâmına
 Bir tesellî kaldı kim hakk-ı ferâmûş itmedim
 Yetmiş üç yıldır geçirdim nîk u bed çok rûzgâr
 Ben tebâhur eyledim Cûdî fakat cûş itmedim

Muhterem, Cûdî Efendi'ye karşı bu hakk-şinâsâne övgüleri ile kendi kemâlini gösterdi. Cûdî Efendi kendisinin yetiştirdiği Selânik erenlerinden ve binlerce arif öğrencilerinden cenâze alâyi beklerken hazret-i Kemâl ile iki oğlundan ve yirmiyi geçmeyen avâm ve ameleden başka cenâzesinde kimseyi göremedim.

Cûdî Bey, 1884'de Selânik'te evlenip üç erkek evlâdı dünyaya geldi. Birinci oğlu Mehmet Nûrülhüdâ Bey kendisinden evvel vefat etti. Diğer oğulları Ahmed Azmî, Hüseyin Sâfî Beylerin her biri devlet adamlarındandır. İbrahim Efendi'nin şiirleri birkaç divân oluşturacak kadar çoktur. "Son Asrın Türk Şairleri" adlı Hazret-i Kemâl Bey Efendi'nin basılmış eserinde bazı gazel ve şiirleri yazılıdır.

Merhûmun kendisinden talep ve rica etdiğim şiirlerinden olmak üzere "Harb-i Umûmî" hakkında kendi kalemiyle yazılan şunu lutf etti:

Amasya Tarihi yazarı muhterem hemşehrim Asrî mahlas Hüseyin Hüsâmeddîn Efendi'ye Cûdî'nin kaleminden hediye." (Yasar 1932; C. 8; s. 191-206)

Görüldüğü gibi Yasar, şair hakkında tüm bilgileri özetleyip kendisiyle yakınlığı bulunduğunu ifade etmiştir. Bu yakınlığın bir tezahürü olarak şair, Harb-i umûmî adlı aşağıdaki şiirini ona göndermiştir.

2.2. Şiir Hakkında

Şiiri, Birinci Dünya Savaşının sebepleri ve sonuçlarını anlatması bağlamında şöyle tahlil etmek mümkündür:

Bilindiği gibi 29 Ekim 1914'te başlayan ve 30 Ekim 1918 yılında sona eren dünya savaşına Harb-i Umûmî veya I. Dünya Savaşı denir. Bu savaşta Osmanlı Devleti Kafkasya Cephesinde Ruslara karşı, Sina ve Filistin Cephesinde İngiltere'ye karşı, Irak Cephesinde yine İngiltere'ye karşı, Hicaz-Yemen Cephesinde Araplara ve İngilizlere karşı ve Çanakkale Cephesinde İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşmıştır. Bu felaketli yıllarda acı ve yoksulluk en ileri seviyeye yükselmiş; insanlık ise yerlerde sürünür olmuştur. Tüm bu savaşların sorumlusu, İngiliz, Rus ve Fransızlar olarak görülmüştür. Cûdî Efendi de bu gerçeği görüp Mehmet Akif Ersoy'dan önce onun ses tonu ile tüm millete bu gerçeği haykırmıştır.

Mefûlü Mefâilü Mefâilü Feülün kalıbında 78 beyit olarak yazılan şiir Mehmet Akif Ersoy'un sesinin duyulduğu bir tonda ve hikemi tarzda kaleme alınmıştır.

Harb-i Umûmî şiiri savaş öncesi mutlu günlerin artık bittiğini ve güneşin artık kızıl bir kan rengi alarak acı günlerin gelmekte olduğunu belirtmektedir. İlk beyitte biten güzel günler artık Çanakkale Savaşına kadar yani şiirin sonuna kadar acı ve sıkıntılı günlere dönüşmüştür:

Şirin ilk dizesinde Osmanlının güzel günleri anlatılmaktadır ve insanların normal zamanlarda yaşadıklarını belirtmektedir. Güllerin açmasını, güzel günler için müjde olarak kullanan şair, bir dize sonrasında aslında bu güllerin akan kanlardan rengini aldığını îmâ etmektedir.

Vaktâki ufuklar güneşe cilveler itdi
 Her çehreyi bir renk ile ağlar güler itdi
 Yüz virdi nebâta ta seher güller açıldı
 İmdi kanını akşama pejmürde ter itdi

Türk milletini bir annenin kucağındaki yeni doğmuş bebeğe benzeten şair, onu öpüp okşadığını söyleyip iyi günlerini hatırlatmaktadır.

Bir luğf ile ağûşa alub okşadı öpdü
 Nevzâdını ağzında erir bir şeker itdi

Ancak çok kısa bir süre sonra bu bebeğin siyah bir gecede uykuya daldığı görülür ve binlerce fitne o günün sabahına her yeri tutmuştur.

Ferdâdaki bin fitne temâşâsına ya'ni
Tâ dün gecedен tehyî'e-i mâ-ħazar itdi

Dünya o bebeğe nur ile ateşi sunduğundan beri hep savaş meydanında hayır ve şer ile uğraşıp durmuştur.

Hilķat ana tevdî' ideli nûr ile nârı
Dünyâ yüzünü ma'reke-i hayr u şer itdi

Bütün güzellikler, hatta su bile bir tas cehennem ateşine dönmektedir ve şair bu durumdan aklını kaybetmektedir. Su, hava ve toprak da olduğu halde şairin milletine hep ateş düşmektedir. Pervaneler bile ateşi kanatları ile alevlendirmektedir yani her küçük olaydan millet perişan olmaktadır.

Bir mâyi'-i nârı ile pür-ťas-ı cehennem
Döndükçe ĥumeyyâsını gû-jâj itdi

Âteş şuya menba' şü dahî 'aql u ĥayâta
Yâ Rabb bu ĥavâriķ beni âsîme ser itdi

Hâk oldu hevâ oldu şü oldu yine sönmez
Âteş ki Hüdâ hilķate aşl-ı güher itdi

Âteş ne demek ĥırķat-i ķûyuna ki her dem
Pervâne-i zerrât ana taħrîķ-i per itdi

Şair, tüm İslam ümmetini taş ve demir gibi donuk halde kalmış gibi görmekte ve Ebu Leheb'in ateşi bu ümmete yağmaya başladı, demektedir.

Ķânûn-ı ķadîm oldu tesâdümler şerârât
Dest-i ķader aķvâmı ĥadîd ü ĥacer itdi

Hodkâm ü ĥarîş âteş-i ĥassâs-ı ĥayâtın
Tâb-ı Lehebin şem'-i dimâĝ-ı beşer itdi

İskender ve Dârâ'nın devranı gibi bu ümmetten de eser kalmamaya başlamıştır. Her kavim bir fitne ocağı olarak yanıp durmaktadır.

İskender ü Dârâları dârât ile geçdi
Devrân izini sildi 'adîmü'l-eser itdi

Her hey'et-i ķavmiyye birer fitne ocağı
Yandıķca içinden dışı neşr-i şerer itdi

Her şeyin zıddı olduğu gibi, Adem'e İblis düşman olduğu gibi her canlıya da bir can düşmanı musallat oldu. Baştan başa insanlık tarihi kanlı bir hikayedir. Dünyaya gelenler ise bu kan gölünde yüzmeden gitmemektedir.

Âdem ile iblîs ü Mûsâ ile Fir'avn
Aĥmedle Ebû Cehl muķâbil güzer itdi

Her zindeye bir düşmen-i cân oldu musallať
Her neşveyi bir vaķ'a ĥumâr-ı keder itdi

Şair, hayalinde Türk milletinin geçmişini canlandırmaktadır ve vahşet dirilince medeniyet alıp başını gitmişliğini acı içinde tespit etmektedir.

Canlandı ĥayâlimde yine mâzî-i mürde
Vaĥşet ki dirildi medeniyyet sefer itdi

Tarihin tekerrür ettiğini ve aynı düşmanın aynı sebepten aynı vukuatı işlediğini ancak Müslüman dünyanın hep aldandığını veciz bir şekilde dile getirmektedir. Maziye biraz göz atıp Moskof (Rus), Fransız ve İngiliz oyunlarında ümmetin sürekli aldatıldığını görmektedir.

Hep 'aynı 'adüvv 'aynı sebep 'aynı vuķû'ât
Meydân-ı tekerrürde yine kerr ü fer itdi

Baltacı Mehmet Paşa'ya son derece kızmaktadır ve belki de yıkılışın en büyük işareti gördüğü Rus ordusunu yok etmeme kararını eleştirmektedir: “Senin kesmediğin dalı felek koca bir ağaç etti.” diyerek Rusların tüm İslam dünyasında neler yaptığını ve nereleri haraca bağladığını anlatmaktadır.

Ey baltaşını taşa vuran Baltacı Paşa!
Sen kesmediğin şâhı felek bir şecer itdi

Rusların işgal ettiği önemli yerleri sayan şair Mehmet Akif Ersoy gibi:

Dikdi çıkası gözlerini millet ü mülke
Ğaşb itmek için fırsata naşb-ı nazar itdi

demektedir.

Ruslara kaybedilen toprakları tek tek hatırlatan şair aynı acı ile fitnelerin bitmediğini söylemektedir. Milletlin içine fitnelerin nasıl saldırdığını açıklayan şair, Nemrut ve Firavun'a, Rus Çar'ının taş çıkarttığını ifade etmektedir.

Fir'avn ile Nemrûda dokuz taş çıkaran Çâr
Bir lu'b ile lâhîlere 'arz-ı hüner itdi

Şair, Osmanlıdan ayırıp tuzağına düşürdüğü milletleri lokma lokma nasıl yediğini hüznü bir şekilde anlatmaktadır ve bunu Moskof'un defalarca başardığını söylemektedir:

Bir kavmi ki bizden ayırub dâma düşürdü
Varlıklarını loğma-i şâm ü seher itdi

...

Ğâfil medeniyyet seni kaç kerre bu Moskof
İğfâl ile takrîb-i kenârı haşar itdi

Akif'i müjdeleyen bir beyette ise şair, İngiliz'in derdinin ne olduğunu sorgulamaktadır, oysa alacağını zaten almıştır:

Moskof ezeli düşmânımızdır biliriz hep
İngiltere bilmem ki nemizden zarar itdi

Hindi 'Adeni Başrayı Kıbrıs ile Mısrı
Ğaşb eyledi Balkanları zîr ü zeber itdi

İngiliz'in önce Rus'u Japon'a ezdirip sonra birbirine müttefik ettiğini ibretle anlatmaktadır:

Moskofları ezdirdi Japon kavmine evvel
Sonra ikisin müttefik-i yek-diger itdi

Her kavmin alır kanını ırk-ı tama'ından
Fussâd-ı zebân ü kalemin nîşter itdi

Her Müslüman kavmi öbürü ile vurması onun en temel politikasıdır. Bu evrensel İngiliz oyununu şöyle veciz olarak ifade etmektedir:

Çay taşı ile çay kuşu vurmağ ana mahşûş
İblîsi bu vâdide meger râhber itdi

Tezvîrinin esrârını keşf itmedi kimse
Allâh meger selb-i 'uğûl-i beşer itdi

Tezvîri muşanna' ki siyâsetle riyâyı
Mezc eyledi kör gözlerle kühl-i başar itdi

İngiliz'in hırsının depremi ile cihan yerinden oynayıp yerle bir oldu, diyerek Birinci Dünya Savaşında, “Harb-i Umumi”de olan felaketi gözler önüne sermektedir:

Bir zelzele-i hırs ü taħakküm ki cihâmı
Oynatdı yerinden haşr-ender-haşr etdi

Bu İngiliz oyunu ve Moskof azgınlığı olan savaşta on milyonların öldüğünü ve iki katınında sefalete sürüklendiğini anlatan şair artık Allah'tan imdat beklemektedir:

On milyonu geçdi ölen eşhâş-ı tûvânâ
 On misli avâ'il de sefâletde yer itdi
 Ey 'adl-i İlâhî yetiş imdâdına halkın
 Öldür şu büyük kâtîli artık yeter itdi

Çanakkale zaferini anlatan ve zaferi, İngiliz'i bu diyardan uzaklaştıran “Allah'ın lutfu” olarak gören şair, Mısır'ın koçanı ve Hint'in kara biberi boğazında kaldı diyerek şükretmektedir:

Sisler içine gömdü dumanlar ile boğdu
 Tütsü virilen tilki ininden beter itdi
 Bin fitneye mâl itdigin ol mevki'-i mağrûr
 Zilletle sukût eylediginden haber itdi
 Mısırın koçanı kaldı harâsin boğazında
 Hindin kara sevdâsı ta'âmın büber itdi

Şiirin sonunda hakkın batıla galip geldiğini mutluluk içinde haykıran şair, İslam'ın mahşere kadar bu dünyada bir meşale gibi nur saçacağını ifade etmektedir:

Hâk bâtıla çaldı galebe Hazret-i Allâh
 Her yerde birin mazhar-ı feyz-i zafer itdi
 Ey şarşar-ı pür-gayz-ı ta'aşşub ne esersin
 Envârına qarşı seni Hâk bî-eser itdi
 Bir püfle sönen İngiliz iqbâli mi İslâm
 İslâmı Hüdâ haşre kadar şû'le-ver itdi

Sonuç olarak şair, Harb-i Umûmî denilen Birinci Dünya Savaşındaki zulümleri; bu zulümlerden en çok etkilenen Osmanlı toplumunu ve İslam âlemini tasvir etmeye çalışmıştır. Tüm dünyanın en büyük düşmanının sinsi ve insanları birbirine kırdıran İngilizler olduğunu açık açık belirtmiştir. İçerik ve üslup olarak yeni Türk edebiyatının özelliklerini gösteren şiir, divan şiirinin kaside nazım şekli ile yazılmıştır. Şair, yeni şiirin özelliklerini göstermesine rağmen eski şiirin takipçisi olduğunu yazdığı divan ile göstermektedir. Kendisinden yirmi beş yaş genç olan Mehmet Akif'in genç sesine yakın bir ses tonu bu şiirde iştilmektedir. Yine Akif gibi Osmanlı toplumunun genel durumunu, İslam âleminin dağınık yapısını ve bunların acı sonuçlarını realist bir tarzda tespit etmektedir. İslam dünyasının temel sorununun “tefrika”, ayrılık tohumları olduğunu ve tohumları bizzat İngilizlerin attığını şiirinde örnekleri ile vermektedir. Şiirin sonunda Çanakkale Boğazının sisli sularında yenilen İngiliz'in boğazına Mısır koçanı ve Hint biberi kaçtığını kinayeli şekilde dile getiren şair, bu zaferle Mısır'ın ve Hindistan'ın da İngiliz zulmünden nispeten kurtulduğunu belirtmektedir. İslam'ın İngiliz zulmü ile boğulamayacağını haykıran şair şiirini umutlu dizlerle bitirmiştir.

Cûdî Efendi, hayatı boyunca öğretmenlik ve millet vekilliği yapması hasebiyle karamsar tabloları sunduktan sonra umut kapılarını da açmayı ihmal etmemektedir. Bu, şairin realist ve iyimser bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir.

Merzifonlu İbrahim Cûdî Efendi, divanı yayımlanması ve hak ettiği ilgili görmesi gereken yüzlerce unutulmuş şairden birisidir.

Amasya Tarihi unutulmuş pek çok şair için iyi bir kaynak olarak ilim dünyasına imkanlar sunmaktadır.

METİN

Harb-i Umûmî

Mefûlü Mefâilü Mefâilü Feûlün

Vaktâki ufuklar güneşe cilveler itdi
 Her çehreyi bir renk ile ağlar güler itdi
 Yüz virdi nebâta ta seher güller açıldı
 İmdi kanını akşama pejmürde ter itdi
 Bir luğf ile ağûşa alub oğşadı öpdü
 Nevzâdını ağzında erir bir şeker itdi
 Bir lahza göz açdırdı mevâlîd-i hayâta
 Söndürdü ebed hasret-i nûr-ı nazar itdi

Bî-tâb düşen didelere hâb-ı siyâhı
 A'yâna sevâd-ı şebi kuhlü'l-başar itdi
 Ferdâdaki bin fitne temâşâsına ya'ni
 Tâ dün geceden tehyi'e-i mâ-ğazar itdi
 Hılkat ana tevdî' ideli nûr ile nârı
 Dünyâ yüzünü ma'reke-i hayr u şer itdi
 Terkîb-i mizâc itmeye kimyâger-i hestî
 Dâ'im o büyük potadan ahz-ı cemir itdi
 Bir mâyi'-i nârı ile pür-tâs-ı cehennem
 Döndükçe humeyyâsını gû-jâj itdi
 Âteş şuya menba' şu dahî 'aql u hayâta
 Yâ Rabb bu havârîk beni âsîme ser itdi
 Hâk oldu hevâ oldu şu oldu yine sönmez
 Âteş ki Hüdâ hılkate aşl-ı güher itdi
 Âteş ne demek hırkat-i kûyuna ki her dem
 Pervâne-i zerrât ana tahrîk-i per itdi
 Çakmakta sükûn buldu cümûdiyyede dondu
 Bir şadmeye ta'lik ile izmâr-ı fer itdi
 Kânûn-ı kadîm oldu tesâdümler şerârât
 Dest-i kader akvâmı hadîd ü hâcer itdi
 Hodkâm ü harîş âteş-i hassâs-ı hayâtın
 Tâb-ı Lehebin şem'-i dimâğ-ı beşer itdi
 Üstündekini bâd-ı hevâ beslemiyor hâk
 Bir nâna bedel cümlemizi rençber itdi
 Hâkin mi hevânın mı şuyun mu bu kesâfet
 Ebri gözüne perde-i şems ü kamer itdi
 Göklerdeki encüm gibi yerlerdeki akvâm
 Nevbetle tulû' eyledi neşr-i şerer itdi
 İskender ü Dârâları dârât ile geçdi
 Devrân izini sildi 'adîmü'l-eşer itdi
 Her hey'et-i kavmiyye birer fitne ocağı
 Yandıkça içinden dışı neşr-i şerer itdi
 Ey vâhid-i Muṭlaḳ bu nasıl çifteli 'âlem
 Yâ zevc ile yâ zıdd ile 'arz-ı hûr itdi
 Âdem ile iblîs ü Mûsâ ile Fir'avn
 Aḫmedle Ebû Cehl muḳâbil güzer itdi
 Her zindeye bir düşmen-i cân oldu musallat
 Her neşveyi bir vaḳ'a humâr-ı keder itdi
 Başdan başa târîh-i beşer kanlı hikâyât
 Dünyâyâ gelen hûn ile naḳş-ı siyer itdi
 Canlandı hayâlimde yine mâzî-i mürde
 Vaḫşet ki dirildi medeniyyet sefer itdi
 Hep 'aynı 'adüvv 'aynı sebep 'aynı vuḳû'ât
 Meydân-ı tekerrürde yine kerr ü fer itdi
 Söylenmeyi ister ki gönül hâle münâsib
 Mâzî-i qarîbe biraz 'atf-ı naḫar itdi

Moskof iki yüz on senede ref'-i ser itdi
 Osmânlı 'aleyhinde hemân fitneler itdi
 Dünyâyı koçutmaqdı tabî'atleri zâten
 Petro Katerin dūd-ı kazdan beter itdi
 Ey baltaşını taşa vuran Baltacı Paşa!
 Sen kesmedigin şâhı felek bir şecer itdi
 Zaqqûm-ı zemîn oldu zılâinde kalanlar
 Dünyâda iken zevk-i 'azâb-ı saçar itdi
 Hürriyyet-i ebnâ-yı beşer keyfine qurbân
 Aqvâmı sitibdâdına fermân-ber itdi
 El atdı cenûba kocaman dübb-i şimâli
 Şarka baş urub garbı daği yâ güzer itdi
 Baħr-ı Azağı yutdu Kereç kal'asın aldı
 Ordusunu müstevli-i mülk-i Tatar itdi
 İndi kara günler gibi tâ Baħr-i siyâha
 Emvâc-ı fesâdâtını ilķâ-yı berr itdi
 Kazdığı çaha düşdi Çehistân ü Lehistân
 Hoķand u Buħârâyı çeküb der-kemer itdi
 Kafkası aşub Tiflise müflis gibi ķondu
 Tebrîzi de âzürde-i tiğ ü teber etdi
 Dikdi çıkası gözlerini millet ü mülke
 Ğaşb itmek için fırsata naşb-ı nazar itdi
 Kuvvetlenecek olsa biraz bünye-i devlet
 Kan dökmek için fitnesini nişter itdi
 Ma'lûl iken emrâz-ı fesâdât ile mülkü
 İslâh-ı re'âyâyı bize derd-i ser itdi
 İslâha kıyâm eyledik iptâline kalkdı
 İptâlini men' eyledik iķâ'-ı şerr itdi
 Ebnâsın esâretde ezerken o riyâkâr
 Kendin onu evlâdımıza öz peder itdi
 Efkâr-ı 'umûmiyyeyi tezvîr ile tağlît
 Da'vâsını mesmû'a-i herr mü'temer itdi
 Fir'avn ile Nemrûda doķuz taş çıkararı Çâr
 Bir lu'b ile lâhîlere 'arz-ı hüner itdi
 Bir kavmi ki bizden ayırub dâma düşürdü
 Varlıklarını loķma-i şâm ü seher itdi
 Ağreb ki bu aħvâli görüp yâhud oķurken
 Görmem ki selefden halef ahz-ı 'iber itdi
 Ğâfil medeniyyet seni kaç kerre bu Moskof
 İğfâl ile taķrîb-i kenârı hațar itdi
 Evvelce Napolyonlar aķın eyledi Rusa
 Şimdiyse Fransızlar ana sevķ-i zer itdi
 Beyhûde degilmiş Bonapartın hücumâtı
 Dünyâyı Kazak ķaplamasından hâzer itdi
 Moskof ezeli düşmânımızdır biliriz hep
 İngiltere bilmem ki nemizden zarar itdi

Hindi ‘Adeni Başrayı Kıbrıs ile Mısrı
 Ğasb eyledi Balkanları zîr ü zeber itdi
 İslâma ‘adâvetde Kazağdan geri kalmaz
 Sûdanda Müselmânlara Giliz neler itdi
 Tilki kafadâr oldu bugün dübb-i kebîre
 Milyonla benî âdemi hetk ü heder itdi
 Hem kuvveti var hem de cühûdâne nifâkı
 “el-Hâ’inu hâ’if” revîşinde siper itdi
 Moskofları ezdirdi Japon kavmine evvel
 Sonra ikisin müttefik-i yek-diger itdi
 Her kavmin alır kanını ırk-ı tama‘ından
 Fussâd-ı zebân ü kalemî nîşter itdi
 Hep İngilizin nef’ine bâdî-i nümâdır
 Bir kavm ki kan dökdü veya şarf ü zer itdi
 Yek-digere ezdirdi kadîmi rükebâsın
 A‘dâsını âmâline hâdim nefer itdi
 Çay taşı ile çay kuşu vurmağ ana maḥşûş
 İblisi bu vâdide meger râhber itdi
 Tezvîrinin esrârını keşf itmedi kimse
 Allâh meger selb-i ‘uḡûl-i beşer itdi
 Tezvîri muşanna‘ ki siyâsetle riyâyı
 Mezc eyledi kör gözlere kühl-i başar itdi
 Mevcûd-ı muḥayyeldür ecânib nazarında
 Her İngilizin zihnine bu nûkte yer itdi
 Hod-kâm ü harîş İngilizin nef-‘i ḥasîsi
 Âsâyîş-i dünyâyı hebâ vü heder itdi
 Bir zelzele-i hırş ü taḥakküm ki cihâmı
 Oynatdı yerinden ḥaşr-ender-ḥaşr etdi
 Bir fitne-i ‘uzmâ-yı cihân-sûz ki yek-ser
 Ma‘mûreleri ğarḳ-ı lehîb ü şerer itdi
 On milyonu geçdi ölen eşḥâş-ı tüvânâ
 On mişli avâ’il de sefâletde yer itdi
 Ey ‘adl-i İlâhî yetiş imdâdına ḥalkın
 Öldür şu büyük kâtîli artık yeter itdi
 Ey hırş u ḥased menba‘ı bârid Biritanya
 Hilḳât ne zamân tesviye-i baḥr ü berr itdi
 Şeytân gibi ḥabs itdi seni baḥr-i muḥîte
 Bir zümre-i sengîn-dile bi’sel-maḳarr itdi
 Sisler içine gömdü dumanlar ile boğdu
 Tütsü virilen tilki ininden beter itdi
 Bin fitneye mâl itdigin ol mevki‘-i mağrûr
 Zilletle suḳût eylediginden ḥaber itdi
 Mısrın çoçanı kaldı harîsin boğazında
 Hindin kara sevdâsı ta‘âmın büber itdi
 Yâ Râbb ne tenezzül o ğurûr u ‘azametle
 Kâtiller ile şirkete tenzîl-i ser itdi

Yelkenleri indirdi şuya düştü telâşa
 Balkanlara dek şayha-i eyne'l-meferr itdi
 İmdâd diye her kapının çâkini çaldı
 Allâh onu sâ'il gibi bir der-be-der itdi
 Hâk bâtıla çaldı galebe Hazret-i Allâh
 Her yerde birin mazhar-ı feyz-i zafer itdi
 Ey şarşar-ı pür-gayz-ı ta'aşsub ne esersin
 Envârına qarşı seni Hâk bî-eşer itdi
 Bir püfle sönen İngiliz iqbâli mi İslâm
 İslâmı Hüdâ haşre kadar şû'le-ver itdi

KAYNAKÇA

Yıldız, Havva Tok (2017). *Merzifonlu İbrahim Cûdî Divanı (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yasar, Hüseyin Hüsameddin (1932). *Amasya Tarihi, El Yazması Nüsha*. C.8.

Bektaş, Ekrem (21.09.2021). "Cudi Efendi Muallim maddesi", <https://islamansiklopedisi.org.tr/cudi-efendi-muallim>

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal (1969). *Son Asır Türk Şairleri*, Ankara: MEB Yayınları, C.1, s. 250-254.

Örnek Orijinal Metin

